

РОЗДІЛ 8

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.1

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Боднар І.В.,
к.ю.н., старший викладач циклу кримінально-правових дисциплін
Чернігівський юридичний коледж Державної пенітенціарної служби України

Майборода І.А.,
викладач циклу кримінально-правових дисциплін
Чернігівський юридичний коледж Державної пенітенціарної служби України

У статті виділені основні тенденції реформування Державної пенітенціарної служби України, а саме: реформування кримінально-виконавчої інспекції; поліпшення умов тримання засуджених та осіб, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; вдосконалення системи органів та установ виконання покарань; вдосконалення системи охорони здоров'я засуджених та осіб, узятих під варту; забезпечення належних умов роботи персоналу органів та установ виконання покарань та оплати їхньої праці.

Ключові слова: Державна пенітенціарна служба, установи виконання покарань, орган пробації, слідчий ізолятор, персонал.

Bodnar I.V., Maiboroda I.A. / ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РЕФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ОРГАНОВ И УЧРЕЖДЕНИЙ ИСПОЛНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ / Черниговский юридический колледж Государственной пенитенциарной службы Украины, Украина

В статье определены основные тенденции реформирования Государственной пенитенциарной службы Украины, а именно: реформирование уголовно-исполнительной инспекции; улучшение условий содержания осужденных и лиц, в отношении которых избрана мера пресечения в виде содержания под стражей; усовершенствование системы органов и учреждений исполнения наказаний; усовершенствование системы охраны здоровья осужденных и лиц, взятых под стражу; обеспечение надлежащих условий работы персонала органов и учреждений исполнения наказаний и оплаты их труда.

Ключевые слова: Государственная пенитенциарная служба, учреждения исполнения наказаний, орган пробации, следственный изолятор, персонал.

Bodnar I.V., Maiboroda I.A. / BASIC TENDENCIES OF REFORMATION IN THE ORGANS SYSTEM AND PENAL INSTITUTIONS OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE OF UKRAINE / Chernihiv law college of State penitentiary service of Ukraine, Ukraine

The authors show the basic tendencies in reformation of the state penitentiary service of Ukraine, that is: reformation of criminal and executive inspection, improvement of confining the convicts and persons in custody, perfection of organs system and penal institutions, improvement of health protection system for those in custody, providing the penal institutions staff with proper conditions of work and payment.

It is proved that the present normative and legal basic regulates the criminal and executive inspections activity according to the Ukrainian act "Probation" is out of date and needs thorough remaking.

The authors came to a conclusion that holding the convicts in common habitable premises and in blocks cannot provide them with all – round psychological and phisical security and give the prison subculture a chance to influence negatively upon the inmates. The authors consider that it is possible to overcome this influence in cell confinement at night – time when the contra is limited. Cell confinement is not only specified in the international documents on prisoners' rights but it is regularly used in international penitentiary practice.

The authors discuss the problem of medical care reformation in penal institutions. They mark that in spite of the essential changes in the field of convicts' medical care protection that took place in 2014, this problem is still urgent and needs further perfection especially in providing the convicts with medical care in private hospitals.

Key words: State Penitentiary Service of Ukraine, penal institutions, probation authority, detention house, personnel.

На сучасному етапі розвитку української каральної політики особа, яка вчинила злочин, вже не сприймається як винятково шкідлива чи небезпечна людина, яку слід приборкувати, як приборкують «дикого звіра». З точки зору сучасної пенітенціарної ідеї злочинець – це людина, що зробила життєву помилку і потребує допомоги для її виправлення і ресоціалізації. Не випадково є й назва нашої служби, яка відсилає нас до християнського бачення проблеми злочину та покарання як проблеми гріха та покаяння. Зокрема, не покарання, а виправлення і ресоціалізація особи є головною метою роботи пенітенціарного персоналу. Відповідно й пенітенціарій нового типу повинен більшою мірою бути вихователем, вчителем та порадиником, діяльність якого здебільшого спрямована не на покарання особи, яка вчинила злочин, а на запобігання вчиненню нею злочину, як під час відбування кримінального покарання так і після звільнення. Саме тому слід погодитися з думкою, що сучасна пенітенціарна система – це не лише

простір примусової нормалізації індивіда, це простір духовного оновлення особистості, що покликаний не карати та ламати людину, а корегувати її поведінку у бік соціально-позитивних якостей.

До питання реформування системи органів та установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби України зверталась велика кількість науковців, серед яких слід назвати таких, як: К. А. Автухов, В.А. Бадіра, І. Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, В.В. Василевич, А. П. Гель, Т. А. Денисова, О.М. Джуца, А.І. Зубков, І.В. Іваньков, О. Г. Колб, В. А. Львовчкін, О. В. Лисодед, О.М. Литвинов, І. С. Міхалко, М.С. Пузирьов, А. Х. Степанюк, В. М. Трубніков, С.І. Халимон, Д.В. Ягунов, І. С. Яковець. Однак система органів та установ виконання покарань постійно змінюється у зв'язку з реалізацією процесу подальшої євроінтеграції України та приведення порядку та умов виконання й відбування кримінальних покарань у повну відповідність до вимог і рекомендацій міжнародної

спільноти. Додатковим аргументом на користь необхідності проведення наукового дослідження напрямів реформування системи органів та установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби України є те, що у 2013-2015 роках кримінально-виконавче законодавство зазнало значних змін та потребує переоцінки з урахуванням чинних законодавчих положень і практичних здобутків, ступеня відповідності міжнародним стандартам у галузі захисту прав засуджених.

Метою статті є аналіз чинного національного кримінально-виконавчого законодавства та сучасних наукових поглядів на реформування органів і установ виконання покарань.

Здійснивши аналіз «Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України», яка схвалена Указом Президента, слід виділити основні тенденції в реформуванні Державної пенітенціарної служби України, а саме: реформування кримінально-виконавчої інспекції; поліпшення умов тримання засуджених та осіб, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою; вдосконалення системи органів та установ виконання покарань; вдосконалення системи охорони здоров'я засуджених та осіб, узятих під варту; забезпечення належних умов роботи персоналу органів і установ виконання покарань та оплати їхньої праці [1].

Проте в межах однієї статті ми не можемо охопити всі актуальні питання розвитку пенітенціарної системи і висвітлити лише коротко найбільш актуальні з них.

По-перше, однією з головних тенденцій сьогодні є необхідність реформування діяльності органів виконання покарань. З моменту прийняття чинного Кримінально-виконавчого кодексу України в 2003 році науковці та практики почали піднімати питання про необхідність подальшого реформування інституту виконання кримінальних покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, і введення його у відповідність до основних принципів, які викладені в «Мінімальних стандартних правилах Організації Об'єднаних Націй щодо заходів, не пов'язаних із позбавленням волі» та «Європейських правилах пробації».

Результатом цієї діяльності стало прийняття 05 лютого 2015 року Закону України «Про пробацію», в якому були акумульовані думки науковців та практиків. Так, згідно з даним Законом, кримінально-виконавча інспекція реорганізується в орган пробації і буде виконувати діяльність за трьома основними напрямками, а саме: здійснювати досудову пробацію, наглядову пробацію та пенітенціарну пробацію [2].

Незважаючи на закріплення зазначених видів діяльності в Законі України «Про пробацію», їх виконання наразі неможливо. Причиною цього є відсутність механізму здійснення останніх. Для створення належних умов для виконання функцій досудового супроводу персоналом органу пробації перш за все необхідно внести зміни до чинного Кримінального процесуального кодексу України щодо закріплення досудової доповіді як процесуальної дії на стадії досудового розслідування та врахування її результатів на стадії судового розгляду. При цьому необхідно наділити персонал органу пробації необхідними владними повноваженнями та обов'язками.

Доцільно, на нашу думку, розробити методичні рекомендації щодо визначення критеріїв ризику виникнення повторних злочинів цієї категорією осіб та закріпити їх у певному нормативно-правовому акті.

Поряд із досудовою пробацією подібні оказії має і пенітенціарна пробація. Так пенітенціарно-пробаційні функції, що покладені на орган пробації, сьогодні виконують співробітники установ виконання покарань. Проведені дослідження викладачами Чернігівського юридичного коледжу Державної пенітенціарної служби України та результати досліджень інших фахівців, які досліджують

актуальні питання пенітенціарної системи, вказують, що саме прогалини та прорахунки як на державному, так і на відомчому рівні в галузі постпенітенціарного супроводу зазначених осіб є головною причиною вчинення повторних злочинів після звільнення.

Саме з метою подолання негативних тенденцій у цій галузі законодавець покладає цю діяльність на орган пробації, оскільки це повинно позитивно позначитися на взаємодії суб'єктів соціального патронажу за особами, звільненими від відбування покарань. Проте варто зазначити, що для здійснення цієї діяльності необхідна плідна робота науковців, законодавців та практиків для законодавчого закріплення цього напрямку діяльності, встановлення прав та обов'язків її суб'єктів, які нададуть дієву можливість виконувати покладені на них функції. Особливу увагу при цьому необхідно спрямувати на закріплення порядку взаємодії працівників органу пробації, громадських організацій та окремих громадян, оскільки здійснення громадського контролю за особами, які перебувають на обліку органу пробації та пробаційного громадського супроводу щодо осіб, звільнених з установ виконання покарань, належним чином не регламентовано на законодавчому рівні. Необхідно не тільки законодавчо забезпечити останніх належною правосуб'єктністю, а й визначити можливість матеріального відшкодування затрат, які вони можуть понести в ході цієї діяльності.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що вся нормативно-правова база, яка існує сьогодні та регулює діяльність кримінально-виконавчої інспекції, з прийняттям Закону України «Про пробацію» застаріла та потребує ґрунтовного переопрацювання. Однак при цьому не слід забувати і про персонал кримінально-виконавчої інспекції, який з уведенням нових функцій потребує перепідготовки та підвищення кваліфікації.

По-друге. Наступний напрям реформування пенітенціарної системи України, якому ми хочемо приділити увагу, – поліпшення умов тримання засуджених, удосконалення системи органів та установ виконання покарань.

Уся діюча система установ виконання покарань повинна забезпечити можливість належного застосування всього переліку засобів виправлення та ресоціалізації стосовно засуджених. Проте, як вказують статистичні дані, ця діяльність здійснюється неналежним чином [3, с. 8; 4, с. 15].

Однією з причин зазначеної негативної тенденції є, як вказують фахівці з кримінально-виконавчого права та керівництво Державної пенітенціарної служби України, тримання засуджених у звичайних жилих приміщеннях та приміщеннях блочного типу. Такі умови тримання не можуть всебічно забезпечити психологічну та фізичну безпеку засуджених і уможливають негативний вплив на засуджених тюремної субкультури [5, с. 126; 6, с. 33]. Подолання цього впливу можливе лише за умови камерного утримання засуджених, хоча б у нічний час, коли можливість здійснювати за ними належний нагляд обмежена. Дана практика камерного утримання засуджених не тільки передбачена вимогами міжнародних документів у галузі захисту прав засуджених, а і є сталою міжнародною пенітенціарною практикою [7; 8].

Ми вважаємо, що головним напрямом реформування пенітенціарної системи, а саме її складової – установ виконання покарань Державної пенітенціарної служби України, є створення умов для камерного утримання засуджених, хоча ми розуміємо, що така перебудова установ виконання покарань не може бути швидкою.

Досліджуючи питання кардинальної зміни пенітенціарної системи, слід приділити увагу працям сучасних вчених-пенітенціаріїв, учасників наукової школи «Інтелект». Саме вони пропонують пенітенціарні установи за формою організації та джерелами фінансування поділяти на державні, муніципальні та приватні [9, с. 51].

Такий поділ дасть можливість залучити до процесу виправлення та ресоціалізації Державну місцеву владу та органи місцевого самоврядування, що повинно позитивно позначитись на процесі інтеграції засуджених у цивільне суспільство після звільнення і, відповідно, зменшити рівень рецидиву вчинення повторних злочинів.

Третій напрям – зниження навантаження на слідчі ізолятори з метою приведення умов тримання у відповідність до вимог міжнародних норм у галузі захисту прав засуджених.

Головним заходом у цьому напрямі стало прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України, який суттєво обмежив свавілля посадових осіб, які здійснюють кримінальне провадження в обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, що призвело до значного зменшення кількості осіб, які перебувають у слідчих ізоляторах.

Досліджуючи це питання, не можна не зазначити, що деякі вчені, у свою чергу, пропонують виключити з пенітенціарної системи такий орган, як слідчі ізолятори, головною метою яких є виконання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, та підпорядкувати їх Міністерству внутрішніх справ України. Ми у свою чергу вважаємо дану точку зору хибною, оскільки, по-перше, «Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй поводження з в'язнями» та «Європейські пенітенціарні правила» вимагають, щоб дана установа не була підпорядкована поліцейському відомству, відомству кримінального переслідування та військовому відомству; по-друге, слідчі ізолятори не тільки виконують функцію тримання осіб, щодо яких обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, а й виконують певні види кримінальних покарань; по-третє, пенітенціарна практика Європейських країн свідчить про те, що функції місць по-

переднього ув'язнення виконують тюрми, які, у свою чергу, є установами виконання покарань.

Четвертий напрям охоплює питання реформування галузі охорони здоров'я засуджених. Це питання, з точки зору Експертів Ради Європи, є найбільш актуальним на сучасному етапі. Незважаючи на суттєві зміни, які були прийняті в 2014 році в галузі охорони права засуджених на медичне забезпечення, це питання залишається актуальним та потребує подальшого опрацювання, особливо в питаннях процедури надання можливості отримання медичної допомоги засудженим у лікарнях не державної форми власності. Не можна не згадати і про плідну роботу, яку проводять співробітники Державної пенітенціарної служби України в галузі вироблення новітніх підходів щодо надання медичної допомоги найбільш вразливим категоріям засуджених.

Підсумовуючи викладене, хочемо зазначити, що ми окреслили далеко не всі напрями розвитку пенітенціарної системи України. Слід згадати й про такі, як налагодження волонтерської роботи в цій галузі, участь громадськості у виправленні та ресоціалізації засуджених. Та найбільш актуальним сьогодні напрямом є реформування підходу щодо створення нормальних умов праці співробітників органів та установ виконання покарань, соціального та правового захисту персоналу органів та установ виконання, їх матеріального забезпечення як гарантія залучення до цієї роботи висококваліфікованих співробітників, які здатні виконувати покладені на них функції в умовах сучасних реалій суспільного життя. При цьому ми вважаємо за необхідне зазначити, що цьому питанню приділяється значна увага майже в кожному міжнародному документі в галузі захисту прав людини. Саме тому це питання, на нашу думку, є найбільш актуальним в умовах сьогодення та потребує окремого ґрунтовного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Концепція державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : Указ Президента України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/631/2012>
2. Про пробацію : Закон України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України // Офіційний веб-сайт. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160-19>
3. Боднар І.В. Кримінологічні засади запобігання вчинення злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Боднар Ігор Володимирович. – Харків, 2012. – 244 с.
4. Яковець І.С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань : [монографія] / І.С. Яковець. – Х. : Право, 2013. – 392 с.
5. Іваньков О. І. Міжнародні зобов'язання України щодо створення належних умов тримання засуджених / О. І. Іваньков // Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28-29 берез. 2013 р.) ; за заг. ред. к.ю.н., Заслуженого юриста України О. В. Лісіцкова. – К. : Державна пенітенціарна служба України, 2013. – С. 126–129.
6. Боднар І.В. Актуальні питання одиночного камерного утримання в установах виконання покарань закритого типу / І.В. Боднар, Д.Ю. Кондратов // Модернізація системи вищої освіти в контексті закону України «Про вищу освіту» : матеріали виступів на Всеукраїнській науково-практичній конференції (Чернігів, 5 червня 2015 р.) / Чернігівський юридичний коледж ДПТС України. – Чернігів : Десна Поліграф, 2015. – 33-35 с.
7. Європейські пенітенціарні правила. Рекомендація № г (2006)2 комітету міністрів держав – учасниць Ради Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_032
8. Мінімальні стандартні правила поводження з ув'язненими (у редакції 2015 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_24/resolutions/L6_Rev1/ECN152015_L6Rev1_r_V1503587.pdf.
9. Богатирьов І.Г. Інноваційна програма трансформації кримінально-виконавчого законодавства України (пенітенціарна доктрина) / [І.Г. Богатирьов, А.І. Богатирьов, І.В. Іваньков, М.С. Пузирьов, С.В. Царюк]. – К., 2014. – 110 с.